

Källa: Tidning för Wenersborgs stad och län. Datum: 1888-02-16.

Armfeltska arméns spår i fjällen.

Nedanstående intressanta anteckningar äro upptecknade af kaptenen vid Dalregementet G. W. Leksell under en fjällvandring förliden sommar.

Länge hade det varit min önskan att uppsöka den väg, våra käcka karoliner trampat i fjällen, se deras sista hvilorum samt om möjligt värka för resandet af några enkla kors på deras grafvar. Förliden sommar följde jag därför turistströmmen till Jemtland i akt och mening att börja mina undersökningar. Jag fann därvid redan i närmaste trakten af Åre järnvägsstation svaga spår af "finnarnes" tåg, men först en mil vesterut blefvo de fullt tydliga. Vid Renbergs by anträffades nämligen för en kort tid sedan 19 hela människoskelett, hvilka nedgräfdes i en angränsande skogsdunge. På grafkullen lågo en del människoben kringströdda, hvilka vi vid vår ankomst dit skyndade att med vemodiga känslor nedmylla i jorden.

I början af augusti anträdde jag på allvar min vandring vesterut till Ånns järnvägsstation och den närbelägna Wallans by. På en åkerteg invid gården samt nästan dold af det frodigt växande kornet stod en sönderbruten tälgstensskifva, utvisande den plats, där, som det säges, 300 finnar hvila.

Stenen bär följande inskrift:

1719 — Januarij — Begrafdes — här — Krigsfolk.

1810 — är stenen upsatt — och ristad till åminnelse — af Herr Pastor — L. E. Festin.

Häriifrån togs vägen till Klocka by, der ett gammalt gevär var det enda minne, jag kunde finna efter tåget.

I hållande rägn gick färden öfver Ånnsjön till Handöls by.

Det var dit generalerna Armfelt och Horn med jemtar och Helsinge tremänningsbataljon i små hopar, ytterst medtagne, ankommo under den 3, 4 och 5 januari 1719. I byn, då blott bestående af 3 gårdar, kunde ej ens de sjuke erhålla tak öfver hufvudet. Utanför stuguväggarna dog också en mängd folk utan vård eller skydd mot den förfärliga snöstorm, som utan afbrott rasade ännu på fjärde dagen. Få lemningar äro ännu funna efter de här omkomne, men desto flera vapen äro anträffade. På det åldriga lappkapellets väggar hängde för många år sedan en mängd vapen, men nu voro de icke mer synliga. Vid Enaelfvens mynning nedanför byn har man funnit vapen, sadel- och selbeslag, hvilka sedan blifvit förvandlade till åkerbruksredskap.

Från Handöl gick jag vidare till Enafors station, och häriifrån följde mig en rask Tydaling "Stor-Per" förbi Enkroken till det 1,6 mil aflägsna nybygget Enbogen, hvarest de milslånga graffälten egentligen taga sin början.

Invid gården synas flera grafvar, hvilka igenkännas på de 5 - 6 fot långa, i öster och väster gående försänkningar i marken, hvilka uppkommit vid likens förmultning.

Följande dag rodde vi ett stycke uppför Enaelf, hvarvid flera grafvar passerades, samt fortsatte därefter gående vägen till Enbogens fäboställe. Trakten har nu fullständig fjällnatur. Skogen hafva vi lämnat bakom oss. På elfvens stränder växa dock ännu manshöga löfbuskar, hvarigenom man kan, äfven då snön är djup, spåra elfvens lopp. Endast härigenom blef det general Yxkull möjligt att utan vägvisare föra finnarne utför elfven till Handöl. (Armfelt hade

med den svenska afdelningen och med "Östby-Lars" som vägvisare tågat genaste vägen härifrån öfver Snasahögarna till Handöl.)

Vi stodo nu på slutningen af det 800 meter höga Enlivorens fjäll. Rangaelfven, hvars nedre lopp armén följde, förenar sig här med Enaelfven.

Häromkring tillbragte armén under bar himmel sin sista natt på fjällen. Denna natts fasor äro skildrade sålunda af regementspastorn vid Åbo läns regemente Idman i hans predikan, kallad "folkets rop från norska fjällarna":

"Hvad jämmer och nöd, rop och skri, man här måste se och höra, lära de oförsökte icke lätteligen kunna föreställa sig, emedan saken icke kan beskrivas så bedröflig den i sig själf var. Ingen kunde hjälpa den andre, emedan alla voro i samma fördömelse".

Norrmännen lära här funnit hela kompanier, ja till och med bataljoner ihjälfrusne, och ännu 23 år därefter påträffade landshövdingen Tilas benrangel efter människor och hästar, kringströdda på marken inom en half mils vidd. De många grafvarna på Enaelfvens båda stränder samt på fjällslutningen visa äfven att dödens skördar här varit rika.

Lämnande detta ställe, som påminte om så mycket elände och så många lidanden, gingo vi uppför fjället öfver riksgränsen ned i en dalgång till det 1,5 mil i söder därifrån framskymtande Öjffället, följande samma väg, armén tågade fram den 2 januari 1719. Kölden var då så förfärlig att ansigte och händer svullnade, samt snöstormen, som kunde kullvräka både häst och ryttare, så häftig, att folket med möda kunde hämta andan. Om marschen denna dag säger Idman:

"Den ene efter den andre stupade antingen han gick eller red, så att de dödas lik lågo hoptals vid vägen. Artilleri och tross blefvo här och hvar i skockar kvarstående, sedan karlarne ihjälfrusit och en del lefvande nedsnöats, så att de icke kunde lefvande draga sig upp ur snön — utan dogo ömkeligen där de sutto. Ryttare stodo på hufvudet så, som de blifvit af kastade." Hundratal hästar funno norrmännen sedan gående lösa på fjällen.

Häriifrån stälde nu färden till Svenskhögarna vid foten af Öjffället nära Essandsjön, där större delen af armén under skydd af några mindre kullar kamperade den första natten under sin färd från Tydalen. Härom förmäler historien:

Redan på aftonen sjuknade och dog en del af folket och under natten ännu flera. En stor mängd folk fann här norske majoren Emahusen, som blifvit skickad upp på fjällen för att bringa de nödställda svenskarne någon hjälp, "i full mundering med ränsel på ryggen, hållande geväret i handen. Andra lågo med brödbiten i hand, ja till och med i munnen". På fjället fans ej något bränsle, hvarför man kastade lavetter, slädar, gevärskolfvar mm. i de med möda tända eldarne; men det förslog föga, ty till och med omkring de slocknade eldarne fann Emahusen många ihjälfrusna. Flere hundra gingo sålunda här en fasansfull död till mötes, däribland öfverste von Gertten, kapten Oxenstjerna, löjtnant Frisk och kommissarien Werling. (General de la Barre dog den följande dagen.) Liken förblefvo obegrafna, utsatta för råa människors och vilddjurs hemsökelse.

En norsk berättelse meddelar, att då Tydalsbönderna kommo på fjällen för att plundra och icke kunde draga stöflarne af de stelnade liken, så — höggo de af benen. Ej ömsintare lära dessa, af svenskarne under hela kriget med stor mildhet behandlade norska bönder ha varit mot de sjuke och vilsekomna soldaterna, hvilka af dem jagades som vilda djur och, då de togos lefvande, fastbundos och nedskötos. Vida mänskligare voro lapparne, hvilka i sina kåtor lemnade de nödställda svenskarne den hjälp de kunde.

Från alla håll kom folk hit för att plundra. Krigskassan, hvilken så väl svenska som norska bönder ännu i dag söka, lär ha kommit i lapparnes händer. Peruker, tagna af de fallne svenska offlcerarne, voro en af lapparne mycket omtyckt prydnad.

Min vandring gick nu vidare till själfva Öjffället och dess platå, "Svensklägertjärn", den plats, där de sist från Tydalen ankomna svenskarne lägrade sig den första natten på fjällen, men inga spår efter arméns tåg kunde vi här finna. Till den i väster liggande skogprydd Tydalen stälde nu kosan, och efter ett par timmars vandring framkom jag till Gammelgården i Östby, där Armfelt bodde den 31 december 1718, hvarifrån vägen togs till Aas skjutsstation, dit jag efter 15 timmars ansträngande färd ankom efter midnatt. Följande morgon for jag utefter Nidelfven förbi kyrkan till Gräsli gårdar, hvarifrån jag vände mig åt söder, för att öfver Bockhammarfjället komma till Holtdalen.

En 75 årig gubbe förde mig öfver elfven och vidare genom skogar och snår, fjäll upp och ned. Gubben fann dock snart vägen allt för besvärlig och vände om hem. Vadande genom vatten och dypölar kom jag efter 5 timmars vandring till en gård Midt-Aune och gick därifrån ytterligare en half mil till Holtaalens kyrka, dit jag framkom sent på aftonen. Nedanför kyrkan, på Gulelfvens is, tillbragte större delen af den Armfeltska armén sin julnatt 1718. Efter en tur nedåt Rörås, för att se den trakt där det finska rytteriet opererade, följde jag Guldalen uppför till Trondhem och därifrån förbi Vernaes till den vid Stjördalselfven liggande Hegre kyrka, där finnen Långström slutade sitt bragdrika lif.

Under den nära 30 mil långa färden förekommo många minnen från det olycksfulla fälttåget, vittnande om de tappra karolinernas hängifvenhet och lidanden. I fjällen ligga, förgätna och glömda, jämte de svenska dessa finska krigare, hvilka hoptals dukade under i striden för vårt land, under det att deras eget härjades af fienden. Snart skola fjällstormarne ha bortsopat de sista spåren af de åldriga grafvarna, men ännu är det tid att värna om ett af våra dyrbara minnen från den gamla karolinska tiden.

Finnes det ej svenska män, som kunna och vilja draga försorg om resandet af åtminstone några enkla kors på grafvarna?